

צרכו³⁶. ניקיס³⁷, הקוראן באופן אחר. סבור, שאותיות אלה משמשות ראשי תיבות של תוארו של אנטיגונוס.

הסמלים המיוצגים על מטבעותיו של אנטיגונוס אינם שונים בדרך כלל מאלה, שעל מטבעות קודמיו ואנו מוצאים עליהן את קרני השפע, זר וכו'. אולם על כמה ממטבעותיו אנו נתקלים — נוסף על סמל, שלא נתבאר עדיין כל צרכו (מס' 24) — בפעם הראשונה במנורה בעלת שבעת הקנים, שהפכה כעבור זמן לסמל האפני ביותר של היהדות. צורת המנורה מתאימה בקויה העקריים לצאת המצוייה על שער טיטוס, ולדוגמאות הרבות של סמל זה באמנות בתי הכנסת לאחר זמן³⁸.

הכלי המיוצג על הורס של מס' 24, נתפרש על ידי די-סולסי כשלחן לחם הפנים, אולם יש להתייחס לתאור זה בהסתייגות³⁹.

מלכי בית הורדוס (הרודס)

1. הרודס הראשון (37 — 4 לפני הספירה)

הרודס ה"אדומי" היה השליט היהודי הראשון, שהשחמש במטבעותיו בכתב יוני בלבד. על אף נטיתו לרעיונות הלניסטיים — דרך אגב הוא היה אחד מבוני הערים הגדולים של תקופתו — הוא נזהר מאד לבלתי פגוע ברגשות נתיניו על ידי יצוג דמויות אדם על מטבעותיו. אנו מוצאים קובעים, מגנים, פירות ועוד, על מטבעותיו, שאחדות מהן דומות מאד לאלה של קודמיו. הכלי, שעל מס' 26 אינו מצנפת¹, כי אם מחבת תנופה² ומיצג את אחד מכלי המדש, כמו החצובה, שעל מס' 16 ו-30 — 32. יתכן, שהנשר, שעל מס' 44, עומד בקשר לנשר, שקבע במקדש, ושהוסר והושמד אחר כך על ידי העם. על כמה ממטבעותיו מהשנה השלישית (מס' 26 — 29) מופיעה המונוגרמה ρ ופירושו של נרקיס, שזהו קצור ל"טרכון" מתקבל מאד על הדעת. ידוע לנו שהרודס קבל מחוז זה מאוגוסטוס בשנת 28 לפני הספירה, שלש שנים אחרי שהכתר בשניה³. יתכן מאד, כפי שהעיר נרקיס, שמטבעות אלה הן מחקופה מאוחרת יותר מאשר האטבעות הקטנות הדומות לאלה של החשמונאים.

מטבעותיו של הרודס מכילות אחוז גבוה מאד של בדיל (למעלה מ-10%).

³⁶ Hill, שם עמ' XCV.

³⁷ מ. נרקיס: מטבעות ארץ ישראל. ה"א: מטבעות היהודים, 1936 ע' 36.

³⁸ A. Reifenberg, שם (12) 1937.

³⁹ Madden, שם עמ' 102.

¹ Hill, שם, עמ' XCVII.

² C. Watzinger: *Den' naler Palästinas II*, 1935 עמ' 24.

³ מ. נרקיס, ידיעות החברה העברית לחקירת א"י ועתיקותיה I 1934 עמ' 8 ואילך.

⁴ מלחמות I כ', ג'ד'.

היות וברונזה המכילה אחוז כל כך גדול של בדיל שמשמש בדרך כלל לכלים וכדומה,⁵ משמשת תופעה זו אסמכתא לדבריו של יוסף בן נתניהו⁶, שבגלל המחסור בכסף, צוה הרודס לטבוע מטבעות מכל אוצרותיו.⁷

2. הרודס פילפוס השני (4 לפני הספירה עד 34 לספירה)

הרודס פילפוס השני היה השליט היהודי הראשון, שהשתמש במטבעותיו בפרצוף הקיסר הרומאי, ובזאת עבר עבירה חמורה על חקי הדת היהודית. מאידך יש לזכור, ששלטונו השתרע על מחוזות, שתושביהם היו בעיקר נכרים (בשן, טרונון, חורן, גולן ופניאס [= פמיאס - דן]).

לדעתו של היל⁸ מבהירה המטבע מס' 43 במדת מה את ענין המטבעה, שיצאו הימנה מטבעותיו. המטבע הזאת נוחנת לו את התואר *αἰσθητός* (= מיסד) היות והרודס פילפוס בנה את העיר קיסריה פיליפי (פניאס), מתקבל מאד על הדעת שהמטבע נטבע שם. יתכן, שהבנין המיוצג על מטבעות אלה הנו המקדש של אוגוסטוס, שנוסד על ידי הרודס הראשון. ממטבע, שלא נחפרסמה עד כה (מס' 37) אנו למדים, שהוא טבע מטבעות לראשונה בשנה התשיעית למלכותו.

3. הרודס אנטיפס (4 לפני הספירה עד 39 לספירה)

הרודס אנטיפס שירש מאביו את הטטררכיה של הגליל ועבר הירדן, נמנע מלפגוע ברגשות היהודים על ידי יצוג דמויות אדם על מטבעותיו, אם כי על אחדות מהן מצוי שמו של הקיסר המולך. מאידך, מצויה על מרבית המטבעות הכתובת טבריה (*Tiberias*), שלכאורה מורה על כך, שמטבעות אלה נטבעו בעיר זאת, שאותה בנה אנטיפס לכבודו של הקיסר טיבריוס.

בנוגע לכמה מטבעות הובעה הדעה שנטבעו עליהן התאריכים של שנת 44 ו-45; אולם באשר נכונות קריאה זאת מוטלת בספק⁹, נמנענו מלכלול מטבעות אלה במונוגרפיה שלפנינו.

4. הרודס ארכילאוס (4 לפני הספירה עד 6 לספירה)

היות וארכילאוס הוא השליט היחידי לבית הרודס, שהיה לו התואר "אֶטְנֶרְךְ", רשאים אנו ליתס לו בודאות את כל אותן המטבעות, שמצויה עליהן כתובת זאת. ארכילאוס, שמלך על מחוזות יהודיים מובהקים (יהודה ושומרון), השתמש רק בסמלים, שלא עלולים היו לפגוע ברגשות הדתיים. שוב אנו נתקלים בקרני שפע ועוגן, ונוסף על כך מופיעים על מטבעותיו: אשכולי ענבים, קובע, ואנית מלחמה.

⁵ A. Neuburger: *Technik d. Altertums* 1920 עמ' 17.

⁶ מלחזח I י"ה ד'.

⁷ A. Reifenberg *ZDPV* 1927 עמ' 175 ואילך.

⁸ Hill, שם, עמ' XCVII.

⁹ Schürer שם עמ' 416 ואילך, ושם ניתנת הספרות הנוגעת בכך בשלמות. נרקים שם.

5. אגריפס הראשון (37 – 44 לספירה)

החשמונאים האחרונים השתמשו כבר בשתי שפות על מטבעותיהם. שליטי בית הרודס השתמשו בכתובות יוניות טהורות, אולם נקטו בשיטות שונות במחוזות השונים; הוי אומר, הם הבדילו בין מחוזות שתושביהם יהודים ובין אלה שתושביהם נכרים. שונה היה פליפוס בזאת, ששלט על מחוזות שתושביהם היו עובדי אלילים, אולם הרודס התחשב באיסור של "לא תעשה לך פסל וכל תמונה" והשתמש במטבעותיו בסמלים נויטרליים. אגריפס הראשון נקט בדיק באותה השיטה ביחס ליהודה עצמה. שם לא עלה בדעתו לטבוע על מטבעותיו את פרצוף הקיסר¹⁰, בעוד שאנו מוצאים את פרצופו הוא על מטבע שטבע בקיסריה (מס' 60a ו-62).

תוי הפנים שעל מס' 58 ו-62 הם מגושמים, אם כי מלאי מרץ, שכל וטוב לב. האף הגדול – כפי שנראה להלן – הוא קו משפחתי. לראשו עונד המלך דיאדמה. אפילו לירוש העצר ניתן הכבוד להיות מוצג, כשהוא רכוב על גבי סוס (מס' 58). נראה, שאגריפס היה גאה במעלתו המלכותית: על המטבעות הוא מכנה את עצמו בשם ΒΑΣΙΛΕΥΣ ΜΕΓΑΣ, "המלך הגדול". הבעת פניו מוצאת לה סמוכין בתאור אופיו במקורות הספרותיים. בצעירותו היה נתון לבזבוז ולפזרנות¹¹. נראה, שנטה לשכרות, כי יוסף בן מתתיהו מוסר¹², שרב עם הרודס אנטיפס בצור בשעת שתיה לשכרה. בזקנותו היתה בו, ללא ספק, מדת הנדבנות, אם כי היה בד בבד עם זה גם פזרן¹³, דבר זה התבטא בהקמת בנינים מפוארים, שלא היה בהם צורך כלל.

לא רק המקרה המדאיב באלכסנדריה¹⁴ משמש דוגמא לחשיבות, שאגריפס יחס למעלתו המלכותית, כי אם גם לבוש הכסף, שאותו לבש בקיסריה, בשעת ההתחרויות¹⁵. מרצו וטוב לבו מתבטאים בבירור, ביחסו לסיקס¹⁷, ואל סופר, שהוכיחו על דבר ההתחרויות, התנהג בבינה וביחס של רדיפת שלום¹⁸. נראה שהיה שוחר נלהב של התחרויות מסוג זה. המטבעות מס' 60a ו-62 נטבעו בקיסריה. על מטבעות אלה אנו מוצאים

A. Reifenberg: *Portrait Coins of the Herodian Kings*, London 1935. ¹⁰

(נדפס מחוך Numismatic Circular, 1935)

¹¹ יוסף בן מתתיהו, קדמוניות XVIII, ו', א' ו', ח', ח'.

¹² שם, שם, ו' ב'.

¹³ שם, XIX, ז ג'.

¹⁴ טילון, נגר מלקוס.

¹⁵ יוסף בן מתתיהו, קדמוניות XIX, ח', ב. מעלות השליחים י"ב, כ"א.

¹⁷ יוסף בן מתתיהו, שם, XIX, ז', א'.

¹⁸ שם, שם, ז', ד'.

¹⁹ א. ל. סוקניק, קדם II, עמ' 21, 1945.

לא רק רמו למקום טביעתן, כי אם גם את התאריך, שהוא השנה השביעית והשמינית (האחרונה) למלכותו. כזכור מת המלך בשעת אחת ההתחרויות האלה בקיסריה¹⁵. הדמות שעל הרורס אוחזת בידה משוט וכף חמר, הרומו כנראה להתחרויות. התאריך ניתן לפענוח על מטבעות אלה בלבד, ואילו מה שנוגע למטבע שבלונדון נראה, שזו מסוג אחר לגמרי^{20,21,22}. התאריך "8", המקביל לשנת 44/45 לספירה, והנמצא גם כן על מטבע, שלא נתפרסמה עד כה (מס' 61), אין בו משום סתירה לדברי יוסף בן מתתיהו, האומר, שאגריפס מלך שבע שנים בלבד, היות ויתכן מאד, ששנת מלכותו הראשונה לא היתה שלמה.

על אף נטיותיו להלניסם, התענין אגריפס מאד בכל ענין הנוגע לעם היהודי, הזוכר את המלך בזכרון טוב. לא רק יוסף מן מתתיהו מזכיר לעתים קרובות את נאמנותו לדת היהודית, כי אם גם המשנה מספרת, שאגריפס הביא את ביכוריו לבית המקדש, ממש כמו כל יהודי מאמין. כאשר זלגו עיני אגריפס דמעות בקראו את הפסוק: "לא תוכל לנת עליון איש גכרי אשר לא אחיך הוא" נחמתו הנאספים במקדש: "אל תירא אגריפס, אחינו אתה, אחינו אתה, אחינו אתה". אין כל הצדקה להאשים את אגריפס בצביעות ודבר זה נראה גם מהמטבעות מס' 61,60, שלא נתפרשו לפניו במדה מספקת^{24,25,26}. כאן הוצח מאורע בחיי אגריפס, כמו על מטבע מס' 63, והמלך נראה עומד, כששתי נשים מכתירות אותו^{27,28}. הכתובת, שעל מטבע אחרונה זו, רומזת לאיזה קשר בין אגריפס הראשון לבין העם והסנט הרומאי²⁸. יש, איפוא, להניח, שגם על המטבעות מס' 60 ו-61 מתואר מאורע מעין זה בחיי אגריפס. והנה אנו מוצאים את הספור דלקמן אצל יוסף בן מתתיהו²⁹:

"ואשר לשרשרת הזוהב, שנתנו לו על ידי גיוס במשקל שוה לזה של השרשרת מברזל, שבה היו ידיו המלכותיות כבולות, הוא הלך אותה במקדש, מעל לבית האוצר, כדי שתהיה לזכרון לסכנה הגדולה שהיה שרוי בה ולעדות לשנוי לטובה; וכדי שתהא עדות שאף המצליח ביותר עלול ליפול ושאלהים מקים לפעמים את הנופל. היות ושרשרת זאת, שהקדשה בצורה האמורה, שמשה עדות לכל, שהמלך אגריפס נכבד פעם בגלל סבה פשוטה, אולם הגיע מחדש

²⁰ Hill, שם, עמ' 237, מס' 20.

²¹ A. Reifenberg, P.E.F. QSt. 1935 עמ' 80. וסוקניק, קדם II, מס' 21, 1945.

²² A. Reifenberg: *Portrait Coins of the Herodian Kings*, London 1935

(נדפס מחוך Num. Circ. 1935)

²⁴ Madden, שם, עמ' 137, מס' 2.

²⁵ Hill, שם, עמ' xcvi.

²⁶ A. Reifenberg, *Num. Circ.* Vol. XLVI, 1938 עמ' 173/4.

²⁷ Madden, שם, עמ' 136, מס' 11.

²⁸ Hill, שם, עמ' xcvi ואילך, ולוח XLII, 10.

²⁹ קרמוניות, XIX, ו' א'.

למעלתו, וכעבור זמן פרק את כבליו. והעלה להיות מלך נעלה יותר משהיה לפני כן. המטבעות מס' 60 ו-61 מנציחות מאורע זה ומשמשות אסמכתא לדעה³⁰, שנוסחאתו של יוסף בן מתתיהו בנוגע לחיי המלך אגריפס היתה זו שאושרה באופן "רשמי"³¹. המלך אגריפס מכתר בנוכחותו של הקיסר כשהוא ערום, מצב שבו מתוארים בדרך כלל שבויים. תאור המלך, כשהוא כורע וערום מראה לדברי יוסף בן מתתיהו³², ש"לפעמים מקים אלהים את הנופל, ושכך יבינו בני האדם, שכל בני תמותה, יהיו רמים עד כמה שיהיו, עלולים ליפול, ושאלה שנופלים יכולים להגיע מחדש לרמתם הנעלה שהיתה להם לפני כן"³³. כמה מהמטבעות המיוחסות לאגריפס על ידי מדן³⁴ היל³⁵ וברקיס³⁶ אינן נכללות במונוגרפיה שלפנינו. הואיל ואין בידינו שום הוכחה, שהן נטבעו על ידי אגריפס. הכתובת שעל הרוס של מס' 63, פוענחה בששה אופנים³⁷. אנו מוסרים כאן את קריאתו של מומסן³⁸, שהיא לדעת היל³⁹, הטובה ביותר.

6. הרוס מכלקים (41—48 לספירה)

ידידות מסורתית היתה קיימת בין מושלי בית הרוס לבין משפחת הקיסר הרומאי; ידידות, שמצאה לה בטוי בכתובות שעל מטבעותיהם: "ידיד הקיסר" ו-"ידיד הרומאים". ידידות זו שבין שני בתי המלוכה הרחיקה לכת עד כדי כך, שלא זו בלבד, שנמסרו לבית הרוס מחוזות יהודיים, כי אם גם איזורים נרחבים במזרח הקרוב, שתושביהם היו בני אלים. כך למשל נעשה טיגרנס, אחד מבניו של הרוס, למלך ארמניה. בתקופה מאוחרת יותר מולך אריסטובולוס, בנו של הרוס מכלקים, על ארמניה הקטנה וחלק מארמניה הגדולה. כלקים עצמה נפלה בחלקו של הרוס. אחיו של אגריפס הראשון. אחרי

Hölscher in Pauly-Wissowa, *Realencyklopädie*, col. 1978, Vol. XVIII ³⁰

³¹ על הצעה זאת אני אסיר תודה לידידי ד"ר י. לוי ז"ל, מהאיניברסיטא העברית.

³² קדמוניות, XIX, ו' א.

³³ א. ל. סוקניק (קדם II עמ' 19/20, 1945), בתארו את הסצנה, שעל מס' 60 ו-61,

רוצה לראות בכך קרבן להנצחה נצחוננו של קלודיוס בכריטניה בשנת 43 לספירה. הסבוי הכורע מתואר כנסידך הכריטי קרטקוס. אין לקבל דעה זאת (עיין א. רייפנברג בידיעות החברה העברית לחקירת ארץ ישראל ועתיקותיה XI, עמ' 56, 1944/5), היות וקרטקוס נלקח בשבי רק בשנת 51 לספירה, בעוד, שהמטבע שלנו נטבעה בשנת 43/44 לספירה. אמנם סוקניק היה הראשון, שגלה את הדמות השלישית מאחור.

³⁴ Madden, שם, עמ' 126, מס' 3 ו-4.

³⁵ Hill, שם, עמ' 238, מס' 21 ו-22.

³⁶ גריקס, שם עמ' 107, מס' 43 ו-44.

³⁷ Madden, שם, עמ' 137.

³⁸ Th. Mommsen, *Num. Ztsch.*, Vol. III, 1872, עמ' 449.

³⁹ Hill, שם, עמ' xcvi.

מותו של הרודס נמסרה הארץ לידי בן אחיו אגריפס השני. לאחר זמן ויתר אגריפס השני על כסא המלכות של כלקיס, כדי לקבל לידו את השלטון על הטטרכיה של פילופוס. אולם מלכים יהודיים המשיכו לשלוט בכלקיס, באשר בשנת 72 לספירה נזכר אריסטובולוס כמלך כלקיס או כלקידנה. הרודס מכלקיס התענין מאד בענינים הנוגעים ליהודים. הוא היה אפיטרופוס המקדש, והיתה לו הזכות למנות כהנים גדולים. מאידך לא הוצרכו הרודס מכלקיס ויורשיו לחוס על רגישות היהודים, וכל מטבעותיהם⁴⁰ נושאות את פרצופיהם. דמות העלומים של הרודס מכלקיס (מס' 68 ו-69) מעוררת תשומת לב בגלל ההבעה התקיפה והנבונה. ביחוד הפה מביע מרץ. על המטבע מס' 70. שנטבעה כנראה בהיותו בגיל מבוגר, מופיע האף כשהוא גדול ועקום, וההבעה הנה רוחנית במדה רבה⁴¹. טיבו של מרץ זה מתבהר לנו בקראינו, שמיד אחרי מות אחיו הוציא המלך את סילס להורג, שעליו חס אגריפס הראשון⁴². כפי הנראה, לקח גם הרודס חבל בחלומותיו של אחיו בנוגע לעצמאות, היות ואף הוא היה נוכח בועידה המפורסמת בטבריה⁴³. בשעת עלייתו של קלודיוס לשלטון הגיש לו אף הוא עזרה חשובה, ועל כן כנה עצמו בשם "ידיד קלודיוס".

7. אריסטובולוס מכלקיס (57-92 לספירה)

אנו מתרשמים ביחוד מהאף המשונה, העקום והגדול, הקו האפני של בית הרודס (מס' 71 ו-72). המצח נמוך. ביחוד הפה בעל השפתים הדקות יש בו הבעה בלתי נעימה⁴⁴. בהתאם למנהג הרומאי טובע מלך זה, של ארמניה הקטנה, אף הוא, מטבעות שעליהן פרצוף אשתו. זוהי אותה שלומית, הידועה יפה מהברית החדשה⁴⁵, שרקדה לפני הטטרך הרודס, וכתוצאה מהסתת אמה דרשה להמית את יוחנן המטביל. בעלה הראשון היה פיליפוס, כך שהיתה לכל הפחות כבר למעלה מארבעים, כשהעלתה דמותה על המטבע. תוי הפנים הם פשוטים וחדים, ואינם מזכירים כלל פני "רקדנית". לרוע המזל עוברים המקורות הספרותיים בשתיקה על אריסטובולוס. העובדה היחידה שיש להזכירה היא, שהוא עמד לימין בני דתו ביחס לרומא⁴⁶.

מאידך ספק גדול הוא, אם הפרצוף המצוי על מס' 73 הוא אכן של אותו אריסטובולוס, כפי שסבורים בדרך כלל. הכתובת על הרוס רומת בלי ספק

⁴⁰ F. de Saulcy, *Mél. de Num.* III, 1882, עמ' 339 ואילך.

⁴¹ A. Reifenberg, *Portrait Coins of the Herodian Kings* שם.

⁴² יוסף בן מתתיהו, קדמוניות XIX, ח' ג'.

⁴³ קדמוניות XIX, ח' א'.

⁴⁴ A. Reifenberg, *Portrait Coins of the Herodian Kings* שם, במקום שמונח

הספרות הקדומה י' ח'.

⁴⁵ הכשורה למרקוס ו' כב', הכשורה למתתיהו י' ד', ו'.

⁴⁶ יוסף בן מתתיהו, קדמוניות XX, א' ב'.

לטיטוס ולא לאספסינוס. אם המטבע נטבעה איפוא בזמנו של טיטוס ולא של אספסינוס, אי אפשר להקדים את תאריכה לפני שנת 79 לספירה. אולם שנה זאת אינה שנת השבע עשרה למלכות אריסטובולוס כי אם שנת העשרים ושלוש (ראה מס' 72). זאת ועוד אחרת: על אף דמיון משפחתי בולט, מיצג הפרצוף שעל מטבע זה, שליט אחר לגמרי, וצער מזה, שתואר על מטבע מס' 72. שהיא מהשנה השמינית למלכותו. מתקבל, איפוא על הדעת שזהו פרצופו על בן אריסטובולוס, בעל אותו שם, שנזכר על ידי יוסף בן מתתיהו⁴⁷. גראה שהוא עלה על כסא המלכות בין השנים 63 ו' 63 לספירה. קרוב לודאי, שיש לזהותו עם המלך אריסטובולוס מהשנה הרביעית לאספסינוס, שאותו מזכיר יוסף בן מתתיהו⁴⁸, בעוד שמוטל בספק, אם מלך על כלקיס, מדינת אביו, או על המחוז של כלקידנה.

8. אגריפס השני (50-93 לסמירה)

שלטונו של אגריפס השני לא השתרע על מחוז יהודי טהור. בשנת 50 לספירה נמסר לו השלטון בכלקיס שאותה המיר בשנת 53 לספירה בטטרכיה על פיליפוס וכמה מחוזות לא-יהודיים. בחסדו של נירון נתוספו למדינתו כמה חלקים של הגליל ועבר הירדן (Peraea). במשך כל חייו נגרר אגריפס השני בחולשה ובנאמנות אחרי רומא. בשויון נפש חזה מהמחנה הרומאי בחרבן עיר מולדתו. בימי עלומו בלבד העיז לטבוע את פרצופו על מטבעותיו. אחר כך, כנראה, אסרה עליו רומא מנהג זה ומאז והלאה מיוצגות על מטבעותיו פרצופי הקיסר הרומאי בלבד.

פרצופו שעל המטבעות דומה לתאור המלך במקורות הספרותיים. הפנים הם טפלים, והבעתם נשית וטפשית (מס' 74 ו' 75). (בנגוד לדעתו של מדן⁴⁹ מסתבר על סמך הדמיון, שהפרצוף שעל מס' 74, הוא זה של אגריפס השני)⁵⁰. התאריכים השונים, המופיעים על מטבעותיו של אגריפס, נידונים על ידי מדן⁵¹, מקדונלד⁵², שירר⁵³, והיל⁵⁴. על המטבעות מס' 104-106 מותאמת שנת המלוכה העשרים ושש של אגריפס לשנת הקונסולאט השתים עשרה של דומיטיאן, בעוד שעל מטבע מס' 103 מותאמת השנה העשרים וחמש לשנה העשירית של

⁴⁷ יוסף בן מתתיהו, שם XVIII, ה' ד'.

⁴⁸ יוסף בן מתתיהו, מלחמות, VII, ו'.

⁴⁹ Madden, *Coins of the Jews*, עמ' 134.

⁵⁰ A. Reifenberg, *Portrait Coins of the Herodian Kings*.

⁵¹ שם, עמ' 144 ואילך.

⁵² Macdonald: *Hunter Catal.* III, עמ' 291.

⁵³ Schürer: *Geschichte des Jüdischen Volkes*, Vol. I, עמ' 589 ו-597/8.

⁵⁴ Hill: *Catalogue of Greek Coins in the British Museum: Palestine*, עמ' 54.

הקונסולאט⁵⁵. אולם היות ויתכן שהקרי X COS נגרם בעטיו של המצב הגרוע שבו נשתמרה המטבע⁵⁶, יש להכניס בחשבון רק את המטבעות מס' 104—106. כאשר השנה השתי-עשרה לקונסולאט של דומיטיאן חלה בשנת 86 לספירה יש לקבוע את המנין הזה לשנת 61 לספירה. המטבעות מס' 76 ו-77 משוות את השנה הששית לשנת מלכותו האחת עשרה של אגריפס. אם המספר הקטן מתאים⁵⁷ למנין של שנת 61 לספירה, אנו יכולים לקבוע את המנין הראשון לשנת 56 לספירה. לתקופה זו שייכות שתי המטבעות, שעליהן פרצופו של אגריפס, שהאחת מהן נטבעה בשנת 60 והשניה בשנת 65 לספירה. אין להניח שהנומנקלאטורה שעל מטבעותיו של אגריפס מדויקת לחלוטין^{58,59}; ויש לקבוע את זמנם של כל המטבעות הפלביות לתקופה המאוחרת, המתחילה משנת 61 לספירה. על המטבעות (מס' 103—106 משנת 85 ו-86 לספירה) מופיעות האותיות SC (Senatus Consulto), ויתכן שדבר זה עומד בקשר לאבדן שלטונו של אגריפס על מחוזות יהודיים טהורים⁶⁰, ולאישור המקביל לשלטונו על מחוזות אחרים. לפני היל⁶¹ מראה רובינסון שמטבעות אלה הן בעלי מצב של רושמה הפוכה, כפי שהיה הגוהג ברומא בתקופה ההיא. יתכן, איפוא, שלמעשה לא נטבעו ביהודה או בסמכותו של אגריפס(?). הכתובת SALVTI AVGVSTI מופיעה, כפי שמעיר מדן, על מטבעות שהוצאו ברומא בתקופת הקונסולאט העשירי והאחד-עשר ועל מטבע נדירה מאד מתקופת הקונסולאט השנים עשר. מטבע מס' 90 המתפרסמת כאן לראשונה, מראה בעליה, שהבסיס, שעליה עומדת האליה הוא למעשה חסם אניה. ספק גדול הוא, אם יש ליחס את המטבעות. שנתפרסמו על ידי היל (שם, עמ' 139 מס' 5 ועמ' 247, מס' 62), לאגריפס.

ה נ צ י ב י ם

הנציבים, שנשלחו ליהודה אחרי הדחתו של ארכילאוס, ואלה שבאו לארץ אחרי מותו של אגריפס הראשון, לא טבעו מטבעות, שהיו עליהם סמלים פוגעים ביהדות. אנו מוצאים עליהן מפירות הארץ, אניות, נשק וכו' בלבד; ובמקום פרצופו של הקיסר המולך, נתן רק שמו. כפי שמוכיחים פיק¹ והיל², נטבעו

⁵⁵ Th. Mommsen, *Wiener Num. Ztsch.* III, 1871, עמ' 451 ואילך.

⁵⁶ A. Reifenberg, *P.E.F. QSt.*, 1935, עמ' 81/82.

⁵⁷ Schürer, שם, עמ' 599.

⁵⁸ שם, שם, עמ' 589 ו' 8/597.

⁵⁹ Th. Mommsen, *Wiener Num. Ztsch.* III, 1871, עמ' 456 ואילך.

⁶⁰ Schürer, שם (57).

⁶¹ Hill, שם (54).

¹ Pick: *Ztsch. f. Numismatik*, XIV, 1887, עמ' 306—308.

² Hill, שם, עמ' ci.